

POSZLER GYÖRGY

BIZONYTALAN REMÉNYEK ÉS TÉTOVA KÉTELYEK (IV.)

Borús gondolatok az erdélyi magyarság száz évéről

Tehát áldozatok, akiket e harc felőröl

Szabédi László tragikus vereségei

(a szamosfalvi vicinális, 1959. április 18.)

■ Már a cím leírása után elbizonytalanodom. Két fordulatról van szó. Biztos, hogy tragikus? Biztos, hogy vereség? Az első fordulat a költészetében. Enged valami kívülről jövő nyomásnak. Furcsa fordulat. Enged. Valószínűleg veszteség. De nem feltétlenül vereség. Eltűnik valami egyéni szín e lírából. Feltűnik valami közös szín e lírában. Ez, bizony, valóban furcsa. A lírának ugyanis feltehetően éppen az egyéni szín a jellemző meghatározója. E költészet a fordulatig csupa jelzés egy sajátos sorsról. E jelzésekben az egyéni színek. Utána néhány utalás egy közös jövőképre. E jelzések és utalások között halványulnak el az egyéni színek. Mintha nem egy létező, sajátos sors kapna szót. Hanem egy megvalósítandó közös jövőendő. A kettő, a sajátos sors és a közös jövőendő között gyengül valami meg. A lírai vallomások sorsot jelző, sorsot hordozó, megrendítő ereje. A sajátos sors jelzései majdnem egyértelműek. Már amennyire az igazán nagy líra az egyértelműséget megengedi. Mert igazi nagysága többnyire éppen a többértelműség lehetőségében rejlik. A vibrálásban a lehetséges jelentésvariánsok között. A költői képzelet hagy egy termékeny rést a változatok között. És rábízta az olvasói képzeletre, hogy töltsse ki e rést a neki legmegfelelőbb változattal. Így teszi a versjelentést közös produktummá. Az alkotói és a befogadói képzelet egybeesésének egyszeri termékévé. Amiben a hangsúly – természetesen – a költői képzelet meghatározó erejére esik. Mennél erősebb a költői képzelet meghatározó ereje, annál erősebb az esztétikai-pszichológiai összjátékban a költői képzelet hangsúlyos jellege. Nos Szabédi költészete a jelzett fordulatig nagy erővel szólaltatja meg egy vesztesre teremtett individuum társadalmi-lélektani pozícióját. A fordulat éppen abban áll, hogy e meghatározottan individuális pozíciót akarja egy meghatározatlan vagy bizonytalanul meghatározott kollektív pozícióval felcserélni. Ami nem eredendően, belülről jövően a sajátja, hanem szándékoltan, kívülről kapott valami képzeletbeli kollektívumé. Ettől gyengül költészetében valami meg. E lírai vallomások sorsot jelző, hordozó, megrendítő ereje. Egy vesztesre teremtett individuum társadalmi-lélektani pozíciója? Bizony igen. Nem nehéz megfigyelni. A jelzésekben. Amik erre utalnak. „Május hetedikén, kedden, nem jó órában születtem.” „Engem magam szél kapott fel, Kolozsvárra az dobott el.” Hova? Kolozsvárra. Szamosfalva közelébe. Ahol e vesztesre teremtett individuum sorsa beteljesedik. Nem önként megy. Valami gonosz szél „kapja fel” és „dobja” oda. Tudja, mi vár rá. Pedig nem kellene. „Ne ismerd meg magad”. „El-kifogy erőd, s mielőtt célhoz érnél, két lábad összerogy.” És miként is történik az oda dobás? Ott a végzetes vasút. „Vasúti sín mellett jöttem idegennek egy idegen világra” „Nyakamon van a kés – zakatol a vonatom.” „A vonat rohanva száll.” „Hogy ugat a morgó mozdonykutya – voní-

tanak a vonatok!” „Sorsom a gyorsvonat.” „Démoni dinamó”. „Állj meg, gyors iramú szörny!” Mintha mindez a maga hívta sorsot beteljesítő szamosfalvi vonat felé mutatna. Pedig még messze van. Csak évek alatt érkezik e „démoni dinamó” Szabédról Szamosfalvára. A veszítésre teremtett individuum körül minden a pusztulásra, valami végzetes különállásra utal. „A mi kertünk furcsa kert. Tegnap szinte kikacagtam. A mi kertünk istenvert.” „Ez a rózsza sárga volt, míg a neve rózsza volt... Hej, rózsza, rózsza, rózsahullató fa.” „Miriád vakon létező atom a testem, e rab halott vasdarab.” E végzet felé közeledést, feloldhatatlan különállást foglalja össze négy bölcselileg ihletett lírai remekmű. Az *Irrationale*, „Az egészet akartam, az *Árva csillag* és a *Külön kerék*.” „*Mint egy kötél, mely elszakadt, mint egy edény, mely elhasadt, mint egy óra, amely lejárt...*” „*Hasonlatos az életem azéhoz, ki egy mezőn kincset találni vélt, hogy a magáévá tehesse, mindent, amije csak volt, elkótyavetyélt.*” „*Két világ közt harmadiknak lettem tűzben égő csillag, a magam törvényén élő, magamat emésztő költő.*” „*Hiába, ép, egész, tökéletes a pokol is, a föld is és az ég is. Hadd járjon a világ! Főlözleget külön kerékként keringek én is.*”

Ezután a fordulat. '49–'50 táján. Amikor körülötte, a világban is. Itt a pozícióváltás a költészetében. A veszítésre ítéltetett meghatározott individuum helyett a jövőjét kereső, meghatározatlan kollektívum hangja. A nagy politikai versek. Bennük a szenvedés hiteles líraisága után a megtalálni akart meggyőződés retorikája. Vagy mert erősen akarja, inkább retorizáltsága. Igencsak tudatos alkotó. Pontosan átéli a költői dilemmát. A több változatban is megkísérelt hangos vallomások, a *Bánva ismerem fel* és a *Vezessen a Párt* után oda helyezi e hang és magatartás szatirizált „átiratait”. *Bírálat*, *A pacsirta*, *Mese*. Nem megold egy költői dilemmát. De felold valamit. Egy költői vereség lehetőségét. Megbicsaklik, de továbblép. Valamivel később egy megrendítő mozzanat. Egy zseniális töredék. „Én kisebbségi vagyok teljesen, de nemzetemnek az csak egyik része: nemcsak ez a rész okozott nekem gondot, gondom volt nemzetem egésze.” Itt van újra az egyéni hang. Itt lehetett volna folytatni. De ez később van. Közél már Szamosfalva.

Ezután a második fordulat. A sorsában. Életében-halálában. Ekkor már a kolozsvári magyar univerzitás, a Bolyai Egyetem professzora. Az éppen az erőszakos felszámolás előtt álló egyetemé. Sorsa összefonódik az egyetemével. Életének második, megrendítő fordulata az egyetem felszámolásának, végjátékának egyik részlete. Levelezése előrevetíti e fordulatot. Mely Szamosfalvát, e Kolozsvártól néhány kilométerrel keletre fekvő, igencsak szerény, kis gyógyfürdőt, kora gyermekkorom biciklikirándulásainak célpontját tragikus történeti-irodalomtörténeti jelképpé emeli. Levelezése jelez ebből előre valamit. Levelezése a transzszilvanizmusról, a Magyar Népi Szövetség politikai súlyáról, a határkérdésekről, a kisebbségi szuverenitásról egyébként sem érdektelen olvasmány. Két levél, a Bányai László akkori rektorhoz és a megyei pártbizottság titkárához írott levél megdőbentő dokumentummá emeli.

A hatalom által akkor már nemsokára halálra ítélt magyar egyetem rektora és professzora között folytatott furcsa terminológiai vita tragikomikus lehetne, ha nem egy tragikus szituációban zajlana. A Bolyai Egyetem funkciójáról és nevelési céljairól esik szó. „A Bolyai Egyetem az RNK-ban élő magyar nemzeti kisebbség egyeteme, mely az RNK magyar nemzeti kisebbségéhez tartozó értelmiségieket nevel.” Így az önmagát nemsokára halálra ítéelő professzor. „A Bolyai Egyetem nem az RNK magyar nemzetiségének egyeteme, hanem az RNK magyar előadási nyelvű egyeteme, és nem az RNK magyar nemzetisége számára nevel értelmiséget, hanem az RNK dolgozói számára.” Így a hatalom által nemsokára halálra ítélt magyar egyetem rektora. Kétségtelen: a két megfogalmazásban némi különbség. De gondoljunk bele. Az egyetem az RNK egyeteme. De a magyar előadási nyelvű egyetemet feltehetően főként az RNK magyar és nem román nyelvű diákjai látogatják. Így azok az RNK magyar nemzeti-

ségéhez tartozó dolgozói lesznek. A két megfogalmazásban nincs lényeges tartalmi különbség. Legfeljebb a tények egyszerűen tárgyilagos rögzítésének és bonyolultan szuperhűséges túláltalánosíthatóságának különbségéről lehet szó. A megyei pártbizottság titkárához írott búcsúlevél egy az élet befejezésére készülő, beteg ember minden gátlást félreszóró vallomása. Racionálisan, történetileg, irodalomtörténetileg nehezen értelmezhető. Félelem és elszántság egyszerre diktálja. Az önleplező vallomások finom pszichológiája és a bűnüldöző szervek vulgár logikája esetleg értelmezhetné.

Cs. Gyimesi Éva a Garibaldi-hídon

■ Cs. Gyimesi Éva a romániai magyar esszéírás és irodalomtudomány egyik legjelentősebb alakja. Egyetemi tanár a kolozsvári egyetem magyar tanszékén. Egyéni hangvételű kritikái, mélyen elemző esszéi, átfogó tudományos tanulmányai az erdélyi magyar irodalmi sajtóban rendszeresen megjelennek. *Teremtett világ* című könyve önálló kutatásokon alapuló irodalomelméleti összefoglalás, rendkívül magas színvonalú egyetemi tankönyv, további kutatásokra ösztönző, nyitott tudományos munkaterv egyszerre. *Gyöngy és homok* című mesteresszéje a homokszemtől megsértett gyöngyragyogó értékteremtő csodája, a kínban szült érték, a gyöngy létrehozásának ősi metaforája mentén tárgyalja a romániai magyar kultúra fájdalmat kompenzáló értékeit. Ez értékteremtés folyamatát.

A Garibaldi-híd a Szamos két oldalát íveli át. Jobb oldalán a Sétatér, a város legszebb parkjának vége. Bal oldalán a Donát úti kertek. Ahogy indulnak a Hója domborról, és nyújtózkodnak a folyó felé. Legalábbis így volt kolozsvári gyermek- és kiskamasz koromban. Csakhogy azóta sok minden megváltozott. A kertek helyett vagy mellett lakótelepi házak. És főként, főként akkor még nem volt Garibaldi-híd. Csak egy nagyon keskeny, fémből tákolt gyalogos átjáró a víz fölött. Amin félenken kerülgettek egymást az „átkelők”, ha éppen szembetalálkoztak. Ám kicsit feljebb a part mentén ott volt már a park. Maga a gyerek- és kamaszparadicsom. A játszótérrel, teniszpályákkal, uszodával. Nevében viselve a történelem szeszélyes menetét. Mihály park (az akkori román trónörököséről). Károly park (a későbbi román királyról). Horthy park (a még későbbi magyar kormányzóról). Nos itt hagytam abba. A park történetét. És főképpen kolozsvári gyermek- és kiskamaszkoromat. Ám volt már Garibaldi-híd. Amikor Éva beteljesítette élete régóta készülődő tragédiáját.

Szeretnék pontos lenni. 2011 március másodikán dedikálta feleségemnek és nekem utolsó könyvét. *Szem a lánconban*. (Bevezetés a *szekusdosziék hermeneutikájába*). Dedikálta „erdélyi lokálpatriótaként is”. Pannonhalmáról jött. És Kenedi Jánossal, a titkos jelentések szakértőjével és Komoróczy Gézával, a kiváló ókortudóssal akart még találkozni. Említette, hogy a főapáttal való beszélgetések mennyire megnyugtatták. Nálunk csak ekkor, egyszer járt.

Amikor elment, mondtam, igazán örülök, hogy Éva ennyire megnyugodott Pannonhalmán.

A feleségem döbbenetesen nézett rám. Csendesesen jegyezte meg: „minden porcikája reszketett a feszültségtől”. Neki lehetett igaza. Pontosítom az adatokat. Március 2-án dedikálta a könyvet. Május 23-án ugrott kövekkel telerakott hátizsákkal a hátán a Garibaldi hídnál a Szamosba. Június 12-én köszöntöttek nyolcvanadik születésnapomon. Akkor mondták, hogy Éva halott. Alig három hónappal dedikációja után ittam egy korty pezsgőt. Alig két héttel a halálugrása után ittam egy korty pezsgőt. A legjobb, ha most egy kicsit csendben maradok.

Nehezen folytatom.

Azt hiszem, fő műve a *Teremtett világ*. Az említett irodalomelméleti összefoglalás. Önálló teoretikus munka. Ám legfőképpen mégiscsak pompás egyetemi tankönyv.

Vékony kötet. Majdnem füzetnek nevezhető. Ám mégis jóformán minden benne, amit egy végzős egyetemistának tudni kell. Vagy éppen az, amit pályája végéhez közelítve egy érett kutató – szinte befejezéseként – letehet az asztalra. Akár a tudományos utókor számára is. Nézem a tartalomjegyzéket. A „terminológiai szótár”, vagyis a használt szakkifejezések jegyzéke nyilván a kezdőnek szól. De a felhasznált szakirodalom felsorolása az érett kutató okulását is szolgálhatja. A könyv '83-ban jelent meg. Az irodalomjegyzékben benne majd' minden alapmű. Meg persze az is, ami akkor még újdonságnak számíthatott. Arisztoteléstől Lukács Györgyig, Dilthey-től Curtiusig vagy akár Noam Chomskytól Hankiss Elemérig. Valóban rendkívül gazdag háttéroidalom. Erre épül az elemzés tárgyalt anyaga. Minden, amit az irodalomról tudni kellene. Teljességre törekedve. Zárt logikával. Szigorú stílusban Amin érződik a kiküzdöttség nehéz folyamata. Ami nem teszi egyértelműen könnyűvé a befogadó, vagyis az olvasó dolgát sem. A gondolatmenet az irodalom fogalmának igencsak akkurátus megközelítésével indul. Kiemelve, hogy az irodalom világa teremtett világ. Magába foglalva a lehetséges világok, az elképzelhető létezők kvázi valósággá, költői formává emelését is. Ebből indul ki a tárgyalást felépítő teljes logika. A világszerűvé alakuló irodalmi fikció képszerűsége. Az irodalmi műbe beépülhető összimbólumok jelentősége. Az irodalom életének folyamata az alkotó és befogadó egymást kiegészítő párbeszédében. Egészen a befogadói megértés, értelmezés szakaszainak elemzéséig.

Életművében együtt a tudományos elmélyülés és a közéleti mozgékonyosság. A két főmű. *A Teremtett világ és a Szem a láncban*. Az első, a *Teremtett világ*, a lehetséges világ, a költői világ anatómiája. A második, a *Szem a láncban* az adott világ, a való világ, a prózai világ hermeneutikája. A világ, ahogy lehetne, és a világ, ahogy van. Az ábrázolandó és a megváltoztatandó létezés. Az első erőt ad, építi az értelmiségi létformát. A második felőről, keresi a Garibaldi-hídat. Illyés verséből indul a második. A zsarnokság mindent megkötő láncából. Amelyben szem vagy magad is. Ami megkötött és megkötő egyszerre. Valószínűleg nagyon szenved a láncszem-létben. Mindenütt homokszem van körülötte. Sértik a kagylójában lévő szemet. Ami fájdalomában megszüli a gyöngyöt. A szekusdossziék fájdalmas, ironikus-önironikus hermeneutikáját. Ebből fakad az egyedülálló, provokatív gesztus. Saját megfigyelési dossziéjának közzététele és elemzése. A tanulságok igencsak érdekesek. A dossziék tényanyaga komikus is lehetne, ha nem lenne tragikus. Komikus lehetne, hogy a titkosszolgálat magas rangú tisztjei nagy apparátussal figyelnek egy szerény beosztású egyetemi oktatót. És olyan súlyú megállapításokat rögzítenek, hogy a megfigyelt férje társaságában kinéz a lakása ablakán. És főképpen, hogy az utcán szüntelenül körülnéz. Mintha nem értenék, hogy az ő megfigyeltjük őket figyeli. Ha értik, de szimulálják a nemértést, túlbuzgó szervilizmus. Ha valóban nem értik, meghökkenítő idiotizmus. Gondoljunk bele. Tanulságnak sem érdektelen. Az akkori Kelet-Közép-Európa legnyomasztóbb diktatúrája. Ami közvetlen szolgálai túlbuzgó szervilizmusára és meghökkenítő idiotizmusára is épít. Talán ennél is érdekesebb a megfigyelt ellen hangoztatott, de sohasem konkretizált vádak természete. Nacionalizmus, irreddentizmus. Mintha a legnacionalistább diktatúra vádolná nacionalizmussal szerény befolyású ellenfelét. Mintha a nagyhatalmi döntések jóvoltából minden elképzelt igényében kielégített kishatalom féltene tanórák tanulságaitól kétes jogosultságú zsákmányát. Nos a megfigyelt, megvádolt, fegyelmekkel és fenyegetésekkel elárasztott „célszemély” nem törik meg, azaz nem hódol be. De ha nem is tudatosan, egyre közelebb kerülhet a Garibaldi-hídhöz. Annál is inkább, mert a hatalom szerkezetében megfigyelhető egy könnyörtelen mozgás. A titkosszolgálat hatalma lassan az egyetemi hatalmak, sőt a helyi párthatalmak fölé is emelkedik. Ő pedig ezeknek a legkiszolgáltatottabb. Őket látja, ha kinéz az ablakon. És őket keresi, amikor szüntelenül körülnéz az utcán.

Az egész kötet legdöbbenetesebb mozzanata egy levélváltás. '89 nyarán. Néhány hónappal a diktatúra bukása előtt. Nem írásban, hanem szóban. Nem postán, de a *Szabad Európa* rádióban. Két nyelven. Románul és magyarul is. Cs. Gyimesi Éva és Doina Cornea között. Cs. Gyimesi Éva negyvennégy éves. Házkutatások, fegyelmik, fenyegetések között él. Amikor e furcsa levélben megszólítja Doina Corneát. Doina Cornea hatvanéves. Az ellenállás már jelképpé lett alakjaként háziórizetben él. Amikor e még furcsább levélben válaszol Cs. Gyimesi Évának. E levélváltás emeli a fiatalabb magyart az idősebb román mellé. És teszi őket együtt jelképpé. Valaminek a jelképévé, ami még nincs. De lehet. Egy a jövőben lehetséges demokráciában a jövőben lehetséges román–magyar barátság jelképévé. Mindezt egy kézfogás indította el. Az utcán. Amikor véletlenül (?) találkoztak, érezték, több az üdvözlés szokványos formájánál. A kezek szorítása jelképpé emelkedett. A történelem összes elmaradt kézfogásainak sűrített helyettesítésévé. A sérelmek feloldása volt benne, és a dühök elfeledése. Groteszk helyzet. Két tanárnő. Túl a legifjabb koron. Jelképpé emelkedő, a történelmi helyzettől jelképpé emelt kézfogással szövetkezik a legdurvább diktatúra ellen. Két lassan idősödő hölgy fakanalakkal a tankok ellen? Nos nem ennyire komikusan. De lehet, hogy tragikomikusabban. Két védtelen értelmiségi a diktatúra teljes fegyveres és ideológiai apparátusa ellen. Az egyik oldalon érvek vannak. A másik oldalon akár tankok is lehetnek. Ahogy ezt az évszázad története legmélyebb pontjain bizonyítja is. De most ott még nem tartunk.

Cs. Gyimesi Éva okosan érvel. Aki a kisebbséget támogatja, nem az idegenek mellé áll. Mert Erdélyben a magyarok nem idegenek. A kisebbségek érdekeinek és értékeinek védelme nem határkérdés. Nem a határok kiigazítása a tét. Hanem az emberi együttlét „ethosának” érvényesítése. Igaz, az „ethosz” nem hatalom. Ám többszöri igazolta, hogy mégis a hatalomnál is erősebb. Mert nem lehet elpusztítani. Ez az ethos a közös érdekek és értékek védelme és továbbfejlesztése. A kézfogás minden korábbi elmaradt kézfogás kései helyettesítésévé is emelkedhet. Kossuth és Bălcescu találkozásának súlyát nem hordozhatja. De kései helyettesítésének szimbolikus rangjára emelkedhet.

Doina Cornea válaszlevelének szívélyes hangvétele jólesően meglepő. Csak a romániai magyarság közelmúltjának magyarázata és egyáltalán a háború utáni helyzetről fogalmazott megjegyzések válnak nehezen értelmezhetővé. Vajon indokolt a szemrehányás? Hogy a magyarság az új hatalom szolgálatába állván annak berendezkedését és megerősödését segíti. Miután az ifjú király '44 augusztus 23-án megmentette az országot. Itt bizony meg kell állni egy pillanatra. Tudom, az ifjú király nem tehetett mást. Amikor a katasztrofális vereség előtt álló náci Németország oldaláról a bolsevista Szovjetunió annyi bizonytalanságot magával hozó oldalára állt át. Igaz, kapott a fegyverszüneti szerződésben egy homályos ígéretet. Hogy egész Erdélyt vagy annak nagyobb részét Románia visszakaphatja. Valahogy úgy vélem, ezt a haza megmentésévé és a később a magyar televízióban meg-megjelenő tétova, az egykori megbuktatását méltatlankodva emlegető férfiú fiatalkori alteregóját a hazát megmentő nagy uralkodóvá „előléptetni” kétes elméleti művelet. Gondoljunk bele. Az országot nem a fiatal uralkodó mentette meg. Hanem a Vörös Hadsereg szállta meg. És Észak-Erdélyben az új román vezetés csak akkor rendezkedhetett be, amikor a szovjet külügyminiszter-helyettes „életveszélyes” fenyegetésére az ifjú király kinevezte a Sztálinnak végre tetsző Groza-kormányt. Így kezdődött az a kommunista hatalomátvétel, amely a „megmentővé” emelt uralkodót eltávolította. És felépítette a rendet, amely ellen később maga Doina Cornea egy fél életen át oly tiszteletre méltó módon tiltakozott. A rend nem attól lett olyan, amilyen lett, mert a magyarok támogatták. Hanem attól, hogy a szovjet hatalom az egész régiót ilyennek rendezte be. A magyarok pedig azért támogatták, mert a Maniu-gárdának nevezett szabadcsapatok véres

terrorjától sem az ifjú uralkodó, sem senki más nem igyekezett megmenteni őket. És később is csak úgy remélhettek állampolgári egyenlőséget, ha valamennyire beépülnek a hatalomba. Még egyetlen megjegyzés. A nemzetiségi kérdés megoldásával kapcsolatban az 1923-as alkotmányra való hivatkozás végképpen érthetetlen. Ez az alkotmány egyetlen szót, egyetlen szótagot sem veszteget a nemzetiségi kérdésre. Nem beszélve arról, hogy bevezetése után két évvel, '25-ben életbe lépnek a magyar iskolarendszert mélységesen megrendítő Anghelescu-törvények.

Szikszay Jenő „mártíriuma”

■ A hangjára emlékszem a legjobban. Főleg, amikor méltatlankodott. Elyelt vagy megkeményített hangokat. Ny–n. Megmondtam „hányszor” helyett „hánszor”. Nem vagyok erős fonetikában. Erdély tájainak tájnyelvét pedig nem ismerem. Nem titkolom. Ha megérdemlem, akár szégyenkezem is miatta. Szóval Szikszay állt az ablaknál, és méltatlankodott. A hátán vagy annál lejjebb is összefonva a karjait. Méltatlankodott, de érezni lehetett, főképpen, amikor a hánszor-ban azt n-et mondta, hogy a szeme sarkában mosolyog. Kinézett az ablakon az egyetem főépületének főkapujára. Amikor a kapun ki-be jöttek-mentek a ringó járású, szép derekú hallgatónők. Akkor nem tudtam, de most utánanézttem. Huszonnégy éves volt. Éppen csak befejezte a tanulmányait. A tantermünk pedig a földszinten volt. Pontosan szemben az egyetem bejáratával. A piarista (fő?) gimnázium épületében. A Farkas utca legelején. '45 tavaszán. Ebben a nagyon furcsa tanévben. Aminél különösebbet nem éltem át soha. Tanulóként és tanárként sem. Szóval közvetlenül a háború után. '45 tavaszán – Szikszay az ablakban. Néztük, hogy mit néz. Nem féltünk tőle. Jókedvű fiatalember volt. Éreztük, nagyon szereti az irodalmat. Nem is vaskalapos. Talán érdekes is, lehet tanulni tőle. Abban a tanévben meg egyvel korábban három irodalomtanárom is volt. Két civil. Székely József és Szikszay Jenő. Az elsőért őszintén lelkesedtem. Adyt tanította. Meg a német megszállás napjai körül ilyeneket mondott az órán: „ne higgy magyar a németnek Akármivel hitegetnek”. Meg hát Szikszay '45-ben. De akkor már elkerültem Kolozsvárról. A harmadik fiatal pap volt. Nem írom le a nevét. Tapintatból teszem. „Antipedagógus” volt. Azt hiszem, nem szerette a tehetséget. Írásban és versmondásban sem. Volt egy kétes „hőstette”. Sánta Ferencet – igen, Sánta Ferencet! – magyar irodalomból megbuktatta. Később, magamban, csendesen „feloldoztam”. Ezt ugyan senki sem kérte. De olvastam, hogy valami gyűlésen az elsők között kért a Székelyföldnek autonómiát. De vissza Szikszayhoz. Az ő lényé és sorsa végképpen nem hagy nyugodni. Valóban, vidám fiatalembernek látszott. Az apácák vezette Marianum még hadikórház volt. A marianumista lányok még a mi iskolánkba jártak. Szikszay otthonosan mozgott közöttük. De otthonosan mozgott a folyosó végén lévő tudományos könyvtárban is. Úgy tűnt, az irodalomnak él. Megrendülten olvasom az özvegye emlékezését. Nem élt a való világban. Egy szöveget sem tudott beverni, egy elektromos biztosítékot sem kicserélni. És a tanítványai átlagosztályzatát is mindig a felesége számolta ki. Nekem is nehezen megy mindhárom művelet. De talán még sincsen esélyem a mártíromságra. Őt rákényszerítették. Az ok nem világos. Szabédi útban volt, amikor meggyilkolták a Bolyai Egyetemet. Nyíltan nem állt ellen. De vitatkozott a részleteken. Cs. Gyimesi tiltakozott ostobaságok ellen. De ő, Szikszay nem. Csak tanított. És írta otthon a romániai magyar irodalom történetét. Meg nagy dossziékba gyűjtötte az anyagot. Igaz, nagyon népszerű volt a brassói magyarok között. Meg-meghívták különböző előadásokra. És szóvá tette, ha valahol egy magyar osztályt felszámoltak. Literátor lehetett. Esméikkel és eszményekkel. És feltehetően nem rajongott a viláért. Ami eszméivel és eszményeivel nem egyezett. Ahogy a literátorok soha. Már évezredek óta. Ez az életforma, a literátorság, ezek az eszmék és eszmények nem tetszettek a hatalomnak. Amely nem literátor volt, ha-

nem diktátor. Nem eszméi voltak, de követelményei. Nem eszményei, ám fegyverei. Így váltak dossziéi elkobzandó bűnjelekké. Előadásai túrhetetlen lázítás. Eszméi felforgatás. Eszményei hűtlenséggé. És megindult ellene a gépezet. Elkobozták a bűnjeleket. Megfigyelték a lázításokat. Üldözték a felforgatást. Megvédolták a hűtlenséget. A megrendítő tények ismertek. Beidéztek. Kihallgatták. Megalázzák. Bántalmazták. Holttestét háza padlásán találták meg. Felakasztotta magát. Nem hiszem, hogy meggyilkolták. Úgy vélem, a halálba kergették. A megalázásokkal. A családjára vonatkozó fenyegetésekkel. Nyomasztó az elképzelés. A holttest a bántalmazás, a megrugdosás nyomaival. Mindez Brassóban. Ahova emlékezetem Szikszay alakját összehozta Áprily költészetével.

Brassó számomra csak néhány halvány emlék. Séta a Cenk tetejére. Kilátás a Schullerről. Távolban a Bucsecs. No meg a Főtér. Bámuldozás a Fekete-templomban. Itt jön be a „képbe” Szikszay és Áprily. A történelmi kultúrát építő „műves Erdély”. Mormolom magamban Áprilyt Brassó alkotásairól. Az „Egy pohár bor” verstördékeit. Az ősről. Aki ötvös volt „Brassó városában”. Alkotott. „Ezüst ampolnákat, úrvacsora kelyhet”, „címert domborított vén terem falára, fejedelmi kannát Bethlen asztalára”, „fújtatója dongott, kalapácsa csengett, varjak fellegezték odafent a Cenket”. Aztán az utódról szól a vers. Aki visszamegy az öreg századokba.

Ide képzeltem egykori tanáromat. Literátor lényével. Előadásaival, eszméit és eszményeit hordozó súlyos dossziéival. Hogy is szól az Áprily-vers? Maros menti szüretre képzelem a kései utódot. Kezében a maga kovácsolta kehellyel. Tele az erdélyi hegyek borával. Ide talán már nem lehetett való a szomorú sorsú tanár. Nem lennék való én sem. Pedig egy pohár bort mégiscsak illene az emlékére megemelni.

Keresem a méltó, talán valamennyire találó befejezést e kétségekkel és reményekkel, hitekkel és csalódásokkal teli történethez. Balogh Edgár emlékiratát emelem fel. Részlet az ünnepség leírásából. A Román Népköztársaság alkotmányának megteremtését köszöntötte.

„Szép befejezésül a történelmi napokat fogadóestély zárta a volt királyi palotában. Bizonyára a véletlen játéka volt, hogy az új köztársasági himnusz bemutatása után első műsorszámként a színpadon pompás magyar csárdás következett, valamilyik népi táncsoportunk bemutatója...

Megilletődve néztünk egymásra. Különbben Nyilas Ilona találta fel magát a leg hamarabb. A közönség horaláncba fonódva járta végig a palotát. S amikor a régi trónterembe léptünk, a természetes kalotaszegi szépasszony kiugrott a sorból, felszökött a lefüggönyözött királyi trónhoz, beleült, s kijelentett: Most már elhiszek mindent.”

Erről van szó. Talán nem kellett volna elhinni mindent.